

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ У СФЕРІ РЕАЛІЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО БЕЗПЕКОВОГО ПРОСТОРУ

Мокляк С.П.

кандидат технічних наук

доцент кафедри Воєнно-дипломатичної академії

Визначено проблемні аспекти адаптації концептуальних підходів у сфері реалізації військово-технічної політики України та країн європейського безпекового простору.

Определено проблемные аспекты адаптации концептуальных подходов в сфере реализации военно-технической политики Украины и стран европейского пространства безопасности.

There has been determined problem aspects of conceptual approaches' adaptation in the field military-technical policy of Ukraine and countries of European security area.

Ключові слова: озброєння та військова техніка, оборонно-промисловий комплекс, військово-технічне співробітництво, військово-технічна політика

Постановка проблеми в загальному вигляді. У сучасному світі забезпечити обороноздатність будь-якої держави можливо тільки у співпраці з іншими країнами. На законодавчому рівні Україна закріпила свій позаблоковий статус [1]. Така позиція за сучасних геополітичних умов передбачає функціонування ефективної системи забезпечення необхідного ступеня національної безпеки держави, якого Україна повинна домагатися, покладаючись на власні можливості.

Одним із важливих аспектів забезпечення надійного ступеня національної безпеки будь-якої держави світу є її власні боездатні збройні сили (ЗС), оснащені сучасними зразками озброєння та військової техніки (ОВТ).

Джерелами надходження новітніх зразків озброєння та військової техніки виступають:

- власний оборонно-промисловий комплекс (ОПК);
- закупівля необхідних зразків ОВТ в інших країнах;
- проведення спільних з іноземними державами робіт з розроблення та виробництва визначеної номенклатури ОВТ;
- збалансоване поєднання всіх вищезазначених джерел.

Досягнення збалансованого забезпечення збройних сил новітніми зразками озброєння та військової техніки можливе тільки за умови плідного військово-технічного співробітництва (ВТС) з іншими країнами світу.

Підприємства ОПК України у своїй більшості становлять стратегічне значення для національної безпеки держави. Саме цей факт обумовлює військово-технічну політику (ВТП) як один із провідних аспектів загальної державної політики України на політичній арені світу. Проте численні програми конверсії та неналежна увага з боку керівництва держави до проблеми реформування національного ОПК в сучасних геополітичних умовах загальмували процеси його ефективної трансформації, подальшого розвитку та адаптації до тенденцій сьогодення, внаслідок чого склалася недостатньо упорядкована система ВТС.

Водночас країни-члени Європейського Союзу та НАТО, враховуючи тенденції глобалізації, змінили підходи до реалізації власної військово-технічної політики. Вона на сьогодні враховує вже не інтереси окремих держав (окрім США), а зорієнтована, здебільшого, на досягнення колективної мети. Тому ці країни практично відмовилися від прямих закупівель озброєння та військової техніки всередині цих міждержавних утворень, а замість цього перейшли до поглибленої кооперації у сфері оборонної промисловості за принципом «справедливого внеску» у спільні проекти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням функціонування національних ОПК та систем ВТС провідних країн світу присвячено низку наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених і спеціалістів у сфері національної безпеки та міжнародного ВТС. Зокрема, серед вітчизняних авторів слід відзначити таких: О.Величко, І.Волощук, В.Бадрак, В.Бегма, Р.Боднарчук, О.Бодрук, В.Борохвостов, В.Горбулін, Б.Демидов, О.Іжак, О.Маначинський, В.Ольшевський, Г.Перепелиця, Л.Поляков, С.Проскуркін, О.Свергунов, С.Следзь, М.Сунгуровський, І.Фанін, А.Шевцов, В.Шемаєв та інші; серед зарубіжних дослідників і спеціалістів – Г.Адамс, К.Арчик, Р.Асмус, Р.Грімметт, Ф.Ларрабі, Р.Леволд, Т.Марон, Д.Прайс, А.Рибас, Й.Роде, С.Сівіцкі та інші.

Водночас в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених і спеціалістів недостатньо опрацьована низка проблемних аспектів адаптації концептуальних підходів у сфері реалізації ВТП України та країн європейського безпекового простору. Саме згадана обставина обумовлює актуальність цієї статті.

Тому **мета статті** – визначити проблемні аспекти адаптації концептуальних підходів у сфері реалізації ВТП України та країн європейського безпекового простору.

Виклад основного матеріалу. Можливість налагодження рівноправного ВТС України з країнами Європи останнім часом все більше привертає увагу керівництва України та представників вітчизняного ОПК. Європейська інтеграція України означає включення в світовий простір безпеки з країнами, з якими вона поділяє спільні цінності та принципи, не виключаючи при цьому співпраці з країнами, що входять до блоку НАТО, в тому обсязі, що відповідає базовим національним інтересам України.

Каменем спотикання для інтеграції української оборонної промисловості з європейською є відсутність внутрішнього ринку і стабільних довгострокових зовнішніх замовлень. Оборонним підприємствам країн з нульовим обсягом внутрішнього ринку оборонної продукції на європейську та євроатлантичну інтеграцію розраховувати не доводиться [2].

До додаткових проблем деякі дослідники відносять:

- структура власності і менеджменту оборонних підприємств України суттєво відрізняється від поширених в країнах НАТО та ЄС форм (в Україні є багато некорпоративізованих державних підприємств);
- відсутність загального середовища захисту секретної інформації.

Основна проблема оборонної промисловості України полягає не у політичній позиції НАТО, ЄС або Росії, а у нерозвинутості внутрішнього ринку оборонної продукції в контексті відсутності державного оборонного замовлення. Держава фінансує лише 10% виробництва ОВТ. Це означає, що рівень експортної залежності становить 90%. В рамках європейського та євроатлантичного безпекового простору залежність не перевищує 50%.

У контексті поглиблення співпраці з ЄС, на відміну від НАТО, варто говорити не стільки про збільшення торгівлі зброєю із західними країнами, скільки про розширення внутрішнього українського ринку оборонної продукції. Процес розширення ЄС – це, передусім, процес об'єднання ринків. Чим більший внутрішній ринок має певна країна, тим більший інтерес ця країна становить для ЄС. Якщо спільний європейський ринок оборонної продукції стане інтегральною частиною ЄС, це правило розповсюдиться й на сферу оборонної продукції.

Зрозуміло, якщо Україна не витрачає необхідних коштів на оборонну продукцію власних підприємств, не можна розраховувати, що це будуть робити інші європейські країни навіть якщо Україна стане членом ЄС і НАТО. Базовим механізмом розширення внутрішнього ринку товарів військового призначення та подвійного використання (ТВППВ) України є збільшення інвестиційної долі оборонних витрат. Середній показник для Європи становить близько 20% [3]. В Україні ж він не перевищує кількох відсотків.

Сподіватися на підйом рівня виробництва військової продукції на підприємствах ОПК України у найближчій перспективі не доводиться: Державною програмою розвитку Збройних Сил України на 2006–2011 роки (основні положення) [4] передбачається суттєве скорочення не лише чисельності особового складу ЗС, а й зразків основного ОВТ. Так, наприклад, основних бойових танків після завершення реформування ЗС передбачається мати у кількості 600–700 одиниць [4]. З огляду на те, що життєвий цикл сучасного танка становить 30–40 років [5], не складно підрахувати, що для поповнення чисельності танків на заміну тим, які вибули зі строю внаслідок фізичного зносу та морального старіння, щороку потрібно буде виробляти їх у кількості 20–25 одиниць.

Безумовно, це не може бути рентабельним для такого промислового гіганта, як Державне підприємство «Завод ім. В.О. Малишева» [5], який за радянських часів щороку виробляв до 1000 одиниць танків. В той же час не варто сподіватися на підвищення серійного випуску бронетехніки за рахунок її експорту. Це надзвичайно важко реалізувати в умовах жорсткої конкуренції на сучасних ринках зброї. Те ж саме можна сказати й про інші зразки ОВТ, тим більше, що замкненого циклу виробництва більшості з них в Україні немає. Це наводить на роздуми про необхідність пошуку нових шляхів для забезпечення українських ЗС новітніми зразками ОВТ в сучасних геополітичних умовах.

Для планомірного розвитку ОПК та розгортання взаємовигідного ВТС з країнами Заходу в Україні необхідно відмовитися від недалекоглядних, хоча й традиційних підходів з фінансування та розвитку національного ОПК. Інакше провалу в реалізації заходів з корінної реструктуризації національного ОПК та розвитку ефективного ВТС з країнами СНД, НАТО та ЄС не уникнути. Відмова від фінансування за залишковим принципом пов'язана з розв'язанням проблеми переходу на щорічне розподілення основних статей оборонного бюджету, і відповідно, наближенням його до рівня європейських країн.

Хоча, зважаючи на європейське спрямування державної політики України у зовнішній сфері та у зв'язку з нагальною потребою у реформуванні та адаптації вітчизняного ОПК до європейських та євроатлантичних ринкових реалій, таку практику необхідно підтримувати на найвищому державному рівні. У той же час історично основна маса національної оборонної промисловості в країнах Європи представлена середніми та дрібними (принаймні, за європейськими масштабами) компаніями, основний обсяг продукції яких – комплектуючі, ремонт, модернізація та запасні частини.

Загалом у провідних країнах Західної Європи, незважаючи на протиріччя і конкуренцію на ринках озброєння, немає розбіжностей в оцінці важливості й необхідності реалізації політики «узгоджених дій». Проте уряди країн регіону проводять курс, спрямований на відносно незалежну національну політику в питаннях виробництва ОВТ, реструктуризації оборонної науково-технічної та технологічної бази, зовнішньоекономічної діяльності у сфері ВТС [6].

Значна увага приділяється розробкам технологій подвійного призначення, які розробляються переважно в цивільному секторі економіки. Зважаючи на цю тенденцію, західні країни надають державну підтримку розробкам тих цивільних технологій, які можуть бути використані в оборонному секторі. Через зменшення обсягів закупівлі військової продукції і значне ускладнення сучасних систем озброєння, деякі провідні фірми-підрядники стали переходити від виробництва ОВТ до наукових досліджень і розробок.

Воєнно-політичне керівництво країн Західної Європи впевнено, що в сучасних умовах не повинно бути дублювання у сфері розробки різних видів озброєння: бронетанкової, авіаційної та військово-морської техніки, системи інформаційного забезпечення, уніфікованих засобів звичайного та супутникового зв'язку. Крім того, значну проблему становить те, що технологічно український ОПК несумісний з європейською оборонною промисловістю. Україна не може бути рівноправним партнером у кооперації із Заходом. Вона цікава Заходу, насамперед, як сировинна база й ринок дешевої робочої сили [6].

Структурна перебудова ОПК у контексті європейської інтеграції України вимагає застосування комплексних управлінських заходів, технологічного відновлення та оптимізації оборонних виробництв і впровадження новітніх енергозберігаючих технологій. Крім того, доцільно вжити заходи щодо вдосконалення структури й повноважень органів державної влади, особливо їхніх підрозділів, що забезпечують реалізацію структурної перебудови ОПК і співробітництво з країнами – членами НАТО та ЄС.

Що стосується зовнішніх причин, до них відносяться: зростання конкуренції на пострадянській частині світового ринку озброєння, зниження попиту на застарілі види ОВТ, зменшення кількості контрактів, які передбачають розрахунки безпосередньо в грошовій формі, активізація зовнішньополітичної діяльності самої України таким чином, що зовнішньополітичні інтереси часом диктують Україні необхідність відмовлятися від поставок зброї тим або іншим державам, незважаючи на потенційну можливість, і, нарешті, випадки небажання країн Заходу налагоджувати рівноправні партнерські відносини з Україною поряд з застосуванням політичного й економічного тиску з метою недопущення співробітництва України з окремими країнами, які були традиційними партнерами колишнього СРСР.

Правда, у випадку організації спільних робіт зі створення новітніх військових систем зі США, країнами НАТО і ЄС Україні необхідно усвідомлено враховувати як мінімум три складові: воєнно-політичну, економічну і складову «справедливого внеску», якої дотримуються країни Альянсу та ЄС.

Сутністю воєнно-політичної складової є узгодження з іншими стратегічними партнерами України можливостей загального виробництва озброєнь з ЄС і НАТО; економічної – забезпечення економічної стабільності нашої держави, що була б достатньою для довіри країн-партнерів при загальному виробництві й експлуатації озброєнь.

Що ж стосується складової «справедливого внеску», то базовим є тверде виконання умови пропорції: у залежності від частки коштів, що внесла держава в спільну розробку і виробництво озброєнь, визначається частина замовлень, що будуть розміщені на підприємствах ОПК цієї держави. Виключенням з цих правил можуть стати лише спільні проекти, що становлять національний інтерес для США, і проекти, що інші країни не спроможні виконати самотужки.

Для того, щоб усвідомити, як Україні перебудувати свої ЗС та налагодити взаємовигідне ВТС з країнами – членами ЄС та НАТО, необхідно чітко розуміти, якої політики додержуються країни Альянсу, які вони мають погляди на можливі збройні конфлікти майбутнього, як це відбивається на стані технічного оснащення їх ЗС, як вони співпрацюють одна з одною для зменшення витрат та досягнення найбільш оптимальних результатів у сфері забезпечення високої боєздатності як національних ЗС, так і у оснащенні підрозділів, призначених для спільних дій, сучасними зразками ОВТ.

Країни ЄС та НАТО мають на озброєнні різнотипні зразки ОВТ, що розроблені та виготовлені в різних країнах. Єдине, що при цьому вимагається з боку керівництва НАТО – це забезпечення сумісності спільних дій, що залежить від сумісності засобів управління військами, калібрів основного озброєння та функціонування єдиної системи матеріально-технічного забезпечення. Представники НАТО зазначають: сучасна українська техніка буде достатньою мірою сумісна з натовською за умов сумісності систем командування, управління та зв'язку.

Як свідчить практика, нових країн – членів ЄС та НАТО не примушують відмовлятися від ринків зброї, які вони мали перед вступом до Альянсу. При цьому торгівля йде як старими зразками ОВТ радянського виробництва, від яких деякі з цих країн намагаються позбутися, переходячи на зразки інших країн НАТО, так і тими, що виробляються на підприємствах їхніх ОПК. Країни цього блоку змагаються між собою під час участі у тендерах на придбання або продаж нових зразків ОВТ, і при

цьому не завжди перемагають економічні міркування, тому навряд чи вступ в НАТО полегшить бізнес нашим зброярам [7].

Українським підприємствам конкурувати з західними новітніми технологіями буде дуже складно, що призведе до їхнього ще більшого відставання, а країни – члени Альянсу отримають новий ринок збуту. В цьому полягає суть сьогодношньої політики Альянсу у військово-технічній сфері – через воєнно-політичні механізми шляхом розширення Організації здійснювати збут уживаного ОВТ новим членам. США та провідні європейські країни не імпортують готову військову продукцію. Оснащення ЗС цих країн відбувається не через міжнародну торгівлю зброєю у класичному розумінні, а через різні форми спільного виробництва. Іншими словами, між членами ЄС та НАТО немає ВТС поза рамками оборонно-промислової кооперації та інтеграції.

Щодо політики держави стосовно виключної монополії на експорт ОВТ, то безумовно в разі можливої інтеграції до європейського безпекового простору Україні необхідно буде змінювати існуючу систему ВТС ймовірно з комплексною, радикальною зміною функцій спецекаспортерів, не виключаючи можливість їх повного зникнення. З огляду на викладене вважається за доцільне сформуувати жорстку систему експортного контролю ОВТ, а вітчизняним виробникам зброї дати можливість вільно діяти шляхом приватизації оборонних підприємств. Сам факт висловлення таких пропозицій викликає значне роздратування сьогодні в Україні.

Це відбувається за двох обставин – переважна більшість просто не розуміють порядку реалізації зазначених процесів й волею емоцій бунтують, керуючись некомпетентними аргументами політиків, які прагнуть на цьому заробити політичні дивіденди, з одного боку, та небажанням людей, які сьогодні стоять у витоків експортних фінансових потоків, які ще не вичерпані. Проте запропоновані процеси повинні відбуватися не революційним шляхом з яскравим, очевидним та переконливим ефектом як звикли до цього українці, а саме еволюційним – з поступовими змінами, з урахуванням саме державних, а не приватних інтересів.

Висновок. Підсумовуючи вище сказане, вважається за доцільне для удосконалення національної системи ВТС з іноземними країнами вирішити такі проблеми:

- здійснити перехід від разових зовнішньоекономічних контрактів до реалізації перспективних регіональних програм розвитку ВТС з іноземними країнами;
- здійснити структурну перебудову і модернізацію національного ОПК з метою збільшення його ефективності, технологічності і конкурентноздатності; створити сприятливі умови для залучення інвестицій у вітчизняний ОПК;
- удосконалити державну систему експортного контролю, насамперед, оперативність дозвільної системи і відповідальність посадових осіб;
- створити дієву систему гарантій дотримання прав вітчизняних та іноземних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в сфері ВТС, а також авторських прав на науково-технологічну продукцію; забезпечити гарантії страхування експортно-імпортних операцій, а також повернення наданих банківських кредитів;
- впровадити в практику ВТС офсетні схеми купівлі-продажу продукції військового призначення та/або послуг з метою залучення іноземних інвестицій в ОПК України та інші наукомісткі галузі промисловості;
- нормативно-правове забезпечення ВТС, в першу чергу законів України про військово-технічне співробітництво України з іноземними державами та про застосування компенсаційних (офсетних) програм у сфері ВТС, і відповідних змін та доповнень у чинну нормативно-правову базу служб ЕК, митних, податкових та інших організацій, які мають відношення до ВТС.

Вирішальним напрямом виправлення становища має стати посилення централізації управління і контролю:

- постачання ОВТ і технологій подвійного використання в обхід міжнародних санкцій, а також контракти, які не зафіксовані системою міжнародного реєстру звичайних озброєнь;
- продаж озброєння в країни, які перебувають у стані широкомасштабного конфлікту (якщо навіть такі постачання проводяться легітимному уряду);
- постачання ОВТ, які призначені для боротьби з внутрішньою опозицією;
- постачання значних обсягів ОВТ і технологій подвійного використання, які серйозно можуть змінити існуючий баланс сил у певному регіоні.

Перспективи подальших досліджень. Існує нагальна потреба подальшого розвитку наукових досліджень щодо визначення місця та ролі військово-технічного співробітництва у реалізації національних інтересів України.

Література:

1. Закон України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року № 2411-VI : за станом на 1 червня 2010 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2010. – (Бібліотека офіційних видань).

2. Боднарчук Р. В. Міжнародна інтеграція оборонно-промислового комплексу України: стан і проблеми розвитку / В. Боднарчук, А. Шевцов // Економічний часопис-XXI. – 2005. – № 4-9. – С. 47–52.
3. Фролов А. Интересы российского ОПК в Украине / А. Фролов // Defense Express. – 2005. – № 3. – С. 34–39.
4. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 9 грудня 2005 року» «Про Державну програму розвитку Збройних Сил України на 2006-2011 роки» від 27 грудня 2005 року № 1862-25т/2005 // Стратегічна панорама. – 2005. – № 4. – С. 3.
5. Борохвостов В. К. Оборонно-промисловий комплекс України: стан та можливі напрями співробітництва з країнами заходу / В. Борохвостов // Стратегічна панорама. – № 4. – 2004. – С. 158–169.
6. Фанін І. С. Європейський досвід співробітництва у військово-технічній сфері / І. Фанін, В. Борохвостов // Стратегічна панорама. – 2007. – № 1. – С. 160–167.
7. Поляков Л. І. Різниця потенціалів / Л. Поляков // Галицькі контракти. – 2009. – № 26. – С. 7.